

Kulturní právo, občanství a stát

Tomáš JARMARA

Cultural Right, Citizenship and State

Abstract: The article deals with the historical development of citizenship in Western democracies since the American and Great French Revolutions, its evolutionary extension by a civic, political, social and cultural component. The text follows another key factor in the phenomenon of citizenship, which was the birth of modern centralized states on the national and cultural principle, as the primary and necessary conditions for the emergence of functional democratic regimes. The study examines the correlation between social rights and the current crisis of the European welfare state, where mandatory expenditures related to the provision of social policies continue to increase the exponential indebtedness of European Union countries and are the reason for criticism and loss of legitimacy of the welfare state. The focus is also on the critical reflection on the expansion of cultural rights, the application of multicultural policies, the model of differentiated citizenship and communitarianism and their possible impact on the social and political stability of European states.

Key Words: Citizenship, Civil rights, Political rights, Social rights, Cultural rights, Differentiated citizenship, Civil society, Civitas, Societas, Political culture, Multiculturalism, Liberal multiculturalism, Nation state, Communitarianism, Democratic political regimes, Welfare state.

1 Občanství a jeho historický vývoj

Moderní pojetí občanství se vyvíjelo v západním světě v průběhu 18. a 19. století od dob Americké a Velké francouzské revoluce, které přinesly proklamovanou rovnost všech lidí. Na vývoj občanství působily dva faktory, jednak centralizace a vznik moderního státu, a v Evropě pak byla silným impulzem národní hnutí.

Americká revoluce dala vzniknout Spojeným státům americkým a slavné Deklaraci nezávislosti na Velké Británii z roku 1776, kde se mimo jiné prohlašuje „že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni, že jsou obdařeni svým stvořitelem určitými nezcizitelnými právy a že mezi tato práva náleží život, svoboda a sledování osobního štěstí“ (Jefferson, 2000, s. 154). *Jediná přípustná forma vlády je odvozena ze souhlasu těch, kterým vládne a v případě jedná-li v rozporu s vůlí lidu a proti uvedeným principům „... má lid právo ji změnit nebo zrušit a ustanovit vládu novou, která by byla založena na takových zásadách a měla svoji pravomoc upravenou takovým způsobem, jak uzná lid za nejvhodnější pro zajištění své bezpečnosti a svého štěstí“* (Jefferson, 2000, s. 155).

Velká Francouzská revoluce představuje přelomový bod evropských dějin, přechod od feudálního absolutismu k ustavení lidu – občanů jako hlavní politické síly. Francouzská Deklarace práv člověka a občana z roku 1789 obsahuje nové ústavní principy vznikajícího státu jako suverenitu lidu, dělbu moci, rovnost občanů před zákonem, politickou odpovědnost vládnoucích vůči ovládaným, uznání a ochranu lidských práv a svobod. Ideové podhoubí Velké francouzské revoluce a Deklarace je spjato s dílem Jeana Jacquese Rousseaua, který ve svém věhlasném spisu příznačně nazvaném *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva* (1762) zformuloval novou teorii legitimující stát na základě smlouvy s občany. Samotné *Prohlášení práv člověka a občana* bylo později použito jako úvodní pasáž francouzské ústavy z roku 1791.

2 Občanství a národní stát

Dalším klíčovým faktorem fenoménu občanství byl vznik moderních centralizovaných států na národním a kulturním principu. Pozvolná

ekonomická a kulturní unifikace politických elit v jednotlivých evropských zemích vedla ke vzniku centralizovaných států, které se začaly přirozeně oddělovat hranicemi. Centralizovaný stát vytvořil vhodné podmínky pro vznik národa a následně států národního typu. Byl to sociokulturní vývoj, ve kterém se z Prusů, Sasů, Bavorů a dalších stávali Němci, z Provensálců, Normandů a Burgundů Francouzi, z jednotlivých etnografických skupin v českých zemích, jako byli Chodové, Plzeňáci, Blaťáci, Horáci, Hanáci, Laši, Valaši a další, se stávali Češi (Woitsch, 2004). Evropské národy se formovaly i politickými okolnostmi. Francouzský národ se utvářel soupeřením s Angličany a v podstatě byl dotvořen po Francouzské revoluci v průběhu napoleonských výbojů, které byly chápány jako národní válka, kdy voják již nebyl nevolník, ale občan, o jehož vojenské kariéře nerozhodoval původ, ale schopnosti. Portugalci a Španělé se přetvářeli v národ boji s muslimy a budováním koloniálních impérií, což byl stimul platící i pro ostatní národy s koloniálními državami. U Angličanů sehrál roli boj o parlamentní monarchii a svobodu podnikání. Stejně jako u Holanďanů a Američanů, kde svou roli navíc mělo i právo na sebeurčení. U Italů a Němců byla motivem snaha o sjednocení a vytvoření silného státního útvaru. U řady dalších, početně spíše menších severských nebo slovanských národů, bylo hybatelem národního emancipačního hnutí často spojované se vzájemnou rivalitou nebo vymezením vůči větším státním útvarům. Postupná unifikace populace a její identifikace se státním politickým systémem byla také výsledkem zavedení povinné školní docházky, vojenské služby, novinové a knižní produkce. Dominantní politická, ekonomická a administrativní centra se záhy staly i společensko-kulturními středisky nových národních států. Důležitým činitelem národního uvědomění byla kodifikace spisovného jazyka prostřednictvím školní docházky, knižní a časopisecké produkce, státoprávní a vědecké literatury a nepochybně i umělecké tvorby.

Vznik moderních národních států se jeví jako prvotní a nezbytná podmínka, na jejímž základě vznikly funkční demokratické režimy, které svým obyvatelům udělovaly občanství, jež se postupně rozšiřovalo o další složky. Pokud odhlédneme od nacionálních antagonismů spojených ve své extrémní formě s excesem německého nacismu, není jistě náhodou, že mnohonárodní evropské státní útvary se rozpadly právě

v důsledku národních konfliktů a až poté směřovaly k demokracii, zatímco mnohonárodní říše nebyly schopny funkční demokracie vytvořit. Vztah národního státu a demokracie je eo ipso a dokládá, že základním předpokladem modernizace byl národní stát založený na homogenní kultuře, tradici a jazyku (Weber, 1993). Realistický pohled na občanská práva a míru svobody, kterou umožňují národní státy, vždy vynikne v komparaci s jiným, ať již historickými nebo současnými typy států a společností na světě.

V Evropě tak vzniklo pojetí občanství založené na vztahu státu a jeho obyvatel, přičemž dominantním faktorem byl kulturně národní princip. V evropském kontextu je to nejvýrazněji patrné v případě francouzského a německého pojetí občanství. Francouzské pojetí občana kladlo důraz na národnost a příslušnosti k sociokulturní pospolitosti, případnou asimilaci a kulturní homogenitu. Původní francouzský koncept potlačoval socioekonomický rozměr a kulturní pluralitu, protože tyto aspekty byly vnímány jako potenciálně nebezpečné pro fragmentaci společnosti (Preuss, Requejo, 1998). To je historicky pozoruhodné v kontextu dnešní Francie s rozsáhlými částmi území měst jen obtížně kontrolovanými republikou a mnohde fakticky spravované dle muslimského práva. V německé přístupů lze vidět důraz na tzv. Kulturnation příslušnost k národu, která ale nebyla vázána na teritorium, což bylo mimo jiné dáno skutečností, že miliony Němců žily mimo svá historická území. Ještě v 90 letech 20. století probíhala v Německu diskuse o pojetí občanství, kdy jedna z interpretací vycházela z etnické příslušnosti, společného jazyka a kultury, historického pouta a sdílených dějin. Druhá dávala přednost politické identitě (Verfassungspatriotismus) a vycházela z odkazu tradice Velké francouzské revoluce. Obě pojetí měly společný důraz na sociální rovnost a participaci na správě věci veřejných (Preuss, Requejo, 1998).

Samotný vývoj občanství od revolucí z konce 18. století probíhal v etapách. První etapa se vyznačovala získáním občanských práv v deklaratorním smyslu rovností všech lidí. Ovšem politickými právy dle římského vzoru disponovaly pouze společenské elity. To se postupně měnilo v průběhu 19. století, které je zápasem o politická práva a svobodu slova a je postupně rozšiřováno aktivní i pasivní volební právo na většinu mužské populace, později i na ženy a na právo zakládat spolky

a politické strany. Tím se občanství rozrůstá o další rozměr, a to o *politická práva* (Marshall, 1963). Třetí etapa je spojena s druhou polovinou 19. století, kdy je v mnoha evropských státech postupně zaváděno řízené sociální zákonodárství, které se rozšiřuje ve 20. století a zejména po druhé světové válce. Zahrnuje právo na zdravotní péči, vzdělání, podporu v nezaměstnanosti a postupně se přidávají další sociální politiky spojené s mandatorními výdaji státu. Obecně lze konstatovat, že imperativem demokratických států po druhé světové válce bylo budování sociálně spravedlivé společnosti, kdy teprve odstranění sociální nerovnosti dává všemu obyvatelstvu možnost naplnění občanských a politických práv.

Tento vývoj popsal sociolog Thomas H. Marshall ve své známé studii *Občanství a sociální třída* z roku 1950, ve které rozlišil tři složky občanství: tzv. základní občanská práva, politická práva a sociální práva. Podle Marshall jsou sociální práva nedílnou součástí plnohodnotného občanství, protože jejich zajištění kompenzuje nevýhody vznikající z ekonomické nebo sociálně třídní nerovnosti. Řada současných definic občanství reflektuje korelaci mezi občanstvím, právy a povinnostmi a je zdůrazňován aktivní přístup ke státům garantovaným právům, včetně práv sociálních a možnosti participace na správě věcí veřejných (Janoski, 1998).

3 Komplexní pojetí občanství

Zrekapitulujeme-li předchozí vývoj, tak moderní pojetí občanství v západních demokraciích tvoří komplex občanských, politických a sociálních prav. Rovnost před zákonem, svoboda projevu, pohybu, svědomí, vyznání a právo na vlastní majetek jsou prvotní a nejčastěji uváděná *občanská práva* omezující státní moc ve vztahu k občanovi. *Politická práva* umožňují aktivní účast na politickém a veřejném životě a jedná se o svobodu projevu, právo na informace, petiční právo, právo shromažďovací a sdružovací a právo na odpor. Patří k nim i aktivní a pasivní volební právo a většina států rovněž legislativně zakotvuje možnost využití přímých forem demokracie, jako jsou referenda, petice, manifestace, demonstrace, občanská neposlušnost a podobně. Tyto dvě složky občanství sice mohou mít v jednotlivých zemích svá specifika, týkající se například ústavních zakotvení referend a využití nástrojů přímé demokracie, nebo omezení

zastávání ústavních funkcí naturalizovanými občany, nejsou však předmětem zásadních politických sporů.

Odlišná je situace v případě sociálního práva, které je na rozdíl od dvou předchozích složek občanství velmi diskutabilní a bývá předmětem ideologických sporů v jeho rozsahu a aplikaci. Samotný pojem sociální spravedlnost je velmi relativní, ideově a místně podmíněný a proměnlivý v čase. Sociální práva nebo to co je za ně považováno se vyvíjela od druhé poloviny 19. století a byla vždy více akcentována v Evropě, a naopak již výrazně méně v Severní Americe. Ve Spojených státech patřila k sociálním právům pouze dostupnost vzdělání a sociálního pojištění, a to na základní úrovni. Naproti tomu evropské pojetí bylo a je výrazně širší a zahrnuje minimální úroveň ekonomického blahobytu, sociální zabezpečení a nárok na kulturní dědictví prostřednictvím vzdělávací soustavy. I v rámci evropských zemí existují značně rozdíly a lze se setkat s různými typy sociálního státu (welfare state). Na jedné straně stojí univerzální sociálnědemokratický model skandinávského typu s vysokou mírou přerozdělování a mezi společenské solidarity. Na straně druhé liberální koncept s malou mírou dekomodifikace, individuálním pojištěním a velkou rolí trhu jako ve Velké Británii. Aktuálně se v některých státech vede diskuze o možnosti základního nepodmíněného příjmu, jako systému sociálního zabezpečení formou pravidelné peněžní dávky vyplacené státem všem občanům ve stejné výši a bez jakýchkoliv podmínek. Státy jako Finsko nebo Německo již experimentálně zkoušely nepodmíněný příjem vyplácet vybraným skupinám obyvatel.

Někteří teoretici, jako kupříkladu zmiňovaný Marshall, považují *sociální právo* za právo pozitivní, kdy stát má závazek a mandatorní povinnost zajistit občanům určitý sociální status. Sociální právem je „žít životem civilizované bytosti, podle standardů, které ve společnosti převažují“ (Heywood, 2008, s. 503). Sociální právo by tím mělo, vedle občanských a politických práv, dát jedinci i právo přístupu k celkovému bohatství společnosti. Nadto je povinností státu zaručit jeho distribuci k sociálně vyloučeným, diskriminovaným, zdravotně postiženým a rovněž zajištění zdravotní péče a přístup ke vzdělání. Jedná se o pojetí sociálních práv jako nezbytného předpokladu uplatnění práv občanských a politických. Podle některých levicově liberálních škol vytváří zajištění sociálních práv

vhodné podmínky pro vyšší míru participace a pozitivně ovlivňuje demokratický proces a kvalitu demokracie.

V této souvislosti nelze pominout i kritiku současného evropského modelu sociálního státu a s ním spojená negativa. Obvykle je poukazováno na to, že se v době ekonomického růstu rozšiřovaly nároky na sociální výdaje a současně rostl počet pracovních míst ve veřejném sektoru, který zajistil velkým skupinám obyvatelstva existenční zajištění (Pierson, 2007). Souběžně se otevřel prostor pro masivní migraci pracovních sil z kulturně civilizačně odlišných, převážně muslimských zemí, a přistěhovalci začali vykonávat většinou neatraktivní a manuálně náročná zaměstnání. Ekonomická prosperita vedla politické elity k ambiciózním vizím tzv. vzdělanostní společnosti, jejímž cílem bylo zajištění vysokoškolského vzdělání většině populace. Vznikaly nové studijní programy a fakulty, jejichž absolventi, jak se ukázalo, byli obtížně uplatnitelní na trhu práce, vytvářeli tlak na sociální systém a tvorbu nových pracovních míst ve veřejném a stále se zvětšujícím neziskovém sektoru. Část vysokých školy se stávala institucemi vytvářejícími značný počet pracovních míst pro jinak obtížně uplatnitelné zaměstnance středního a vyššího věku a současně zadržující masy mladých lidí na pět a více let, aby nebyli bez práce hned po střední škole (Keller, Hruška Tvrđý, 2008).

Současná krize evropského sociálního státu má příčiny politické, demografické a ekonomické. V roce 2019 míra zadluženosti států Evropské unie měřena poměrovým ukazatelem veřejného dluhu a hrubého domácího produktu činila 81 % (Eurostat, 2002). Ekonomická data ukazují, že mandatorní výdaje na zabezpečení sociálních politik stále zvyšují exponenciální zadluženost zemí Evropské unie. Jsou proto důvodem kritiky a ztráty legitimacy sociálního státu a budou pravděpodobně vytvářet tlak na zeštíhlování státu, veřejné správy a rozsah sociálních práv.

4 Multikulturalismus a kulturní práva

V souvislosti s teorií multikulturalismu se objevila i nová koncepce občanství, která přišla s ambicí přidat k dosavadní občanské, politické a sociální složce občanství složku čtvrtou, a to kulturní. Byla reakcí na vznik multikulturních společností, ve kterých koexistence mnoha kultur přinášela

společenské napětí, přičemž se předpokládalo se, že případná akceptace odlišných kulturních práv má potenciál tyto tenze mírnit či dokonce odstranit. Příkladem je současná Evropa s každodenními konflikty plynoucími ze soužití původního evropského obyvatelstva a imigrantů, nebo jejich potomků. A to v situaci převládající politické agendy Evropské unie podporované některými klíčovými státy, zejména Německem, kterou je podpora přistěhovalectví z muslimských zemí a Afriky, snaha o posilování multikulturního charakteru Evropy a oslabování národních států. Migraci lze považovat za přirozený jev, ostatně Evropané byli historicky mimořádně úspěšnými migranty, nicméně historický vývoj dokládá, že dosáhne-li určitá etnická skupina výraznějšího podílu na populaci té které země či světadílu, má to zpravidla destabilizující vliv, nebo dochází k redefinici společenské smlouvy, novému pojetí státu a práva a ve svém důsledku k zásadním politickým změnám.

Prvním významným teoretikem otevírajícím cestu ke kulturní složce práva byl kanadský politický filozof Will Kymlicka, podle kterého existují v západních státech diskriminované menšiny nemající stejná práva a příležitosti (Kymlicka, 1995, 2007). Tyto minority nemají rovnoprávné společenské postavení, je postižena jejich důstojnost a stávají se terčem předsudků. Kymlicka proto navrhuje, aby se občanská práva rozrostla o další rozměr, jenž by respektoval identitu menšin a navrhuje koncepci politiky pozitivní diskriminace (afirmativních akce). Doporučuje kvótové zastoupení ve veřejných úřadech, pružnou pracovní dobu respektující náboženské svátky minorit, přezkoumání učebních kurikul historie a literatury s posílením historických a kulturních příspěvků etnicko-kulturních menšin, nebo zavádění jazykových kodexů. Podle Kymlicky nemusí majorita souhlasit s hodnotami příslušníků jiných kultur, ale má je respektovat jako občany jednoho státu. Dodává však podstatnou a v debatě týkající se kulturních práv často opomíjenou podmínku, že majorita má sice respektovat minoritu, ale pouze tehdy, když minority svým životním stylem neohrožují ostatní (Kymlicka, 2007, s. 30).

Dalším představitelem čtvrté dimenze občanství je kulturní sociolog Wiliam V. Flores, který začal používat pojem *kulturní občanství*, jenž se podle něj vytváří přirozeně z etnické identity přistěhovalců. Skupina je schopna definovat sebe sama, požaduje podmínky pro uchování

a rozvíjení své kulturní identity a dožaduje se práva na typ společnosti, ve které chce žít. Stejně jako Kymlicka i Flores požaduje, aby zavedení kulturního občanství bylo spojeno se zařazováním kulturně civilizační praxe a symbolů přistěhovalců do prostředí hostitelských zemí (Flores, 1997, s. 263).

Mohutný impuls k podpoře kulturních práv migrantů přinesla sociologie. Řada jejich teoretiků vycházela z premisy, že Evropa již není homogenní a tvořena národními společnostmi, ale je naopak multikulturní. Například podle německého sociologa Ulricha Becka by se měla dále denacionalizovat a transnacionalizovat (Beck, 2007). Transnacionalizace je popisována jako proces, kdy migranti přirozeně budují vlastní sociální prostor, kterým zůstanou ve spojení se zemí svého původu. Současně dává do pohybu energii a sílu překračující hranice, oslabující politickou moc států a přenáší ji na blíže nespecifikovanou globální společnost s mnoha centry. Britské socioložky jej popisují jako polycentrickou globální společnost odčerpávající moc územních jednotek na úrovni států a přenášející svými účinky politické hranice (Schiller, Basch, Blanc-Szanton, 1992). Podle Niny Glick Schiller umožňuje transnacionální migrace nejen pohyb přes národní hranice, ale i stálé spojení s politickým řádem, z něhož přistěhovalci pocházejí (Schiller, 1999, s. 96).

Za pozornost stojí blíže nespecifikovaný sociální konstrukt polycentrické globální společnosti politický řídící všehomíra, kterému jak se zdá se nechtějí podvolit některá mocenská centra jako Washington, Moskva či Peking. Pozoruhodné je i konstatování, že transnacionální migrace dává přistěhovalcům exkluzivní možnost spojení s politickým řádem země svého původu. Zde se profesorce Schiller podařilo pojmenovat příčiny konfliktů mezi původním obyvatelstvem a přistěhovalci, spočívající v tom, že motivací přestěhovalců je útěk z neutěšené domovské reality, která je často výsledkem vlastní kultury v nejširším slova smyslu. Tu si však imigrant bere s sebou do hostitelské země, jež mu ale musí umožnit rozvíjet vlastní identitu posilováním stálého kontaktu se svou zemí či kulturou (Flores 1997, Schiller, 1999), a která například vede mnoho přistěhovalců k identifikaci s islamismem, jehož otevřeným záměrem je destrukce západních demokratických států. V případě mezinárodního islamismu se může vlastně jednat o jedno z řídících globální polycenter,

o kterých se zmiňuje profesorka Schiller. Ovšem je otázkou, zdali právě toto „řízení“ je v zájmu evropských demokracií a jejich původních obyvatel. Dokladem je turecká menšina v Německu natolik kulturně spojená se svou domovinou, že není ve své většině politicky loajální k zemi svého pobytu, ale k Erdoganovu islamistickému režimu. Takto pojatá akceptace kulturních práv v zemích západní Evropy evidentně vede k paralelní existenci skupin s rozdílnou politickou loajalitou uvnitř jednoho státu, je obtížná sama o sobě, nemůže dlouhodobě fungovat a je pouze otázkou času, která ze skupin se stane majoritní. Přitom fundamentem každého funkčního státu jako politické instituce je státoprávní idea, jejíž plnění požaduje stát po svých občanech, a která vyžaduje společenský konsensus. I když samozřejmě je možné uvažovat i o světovém společenství bez států, což je známý Marxův požadavek, kdy v *Bídě filozofie* píše, že státy jsou jen historický a dočasný výtvar. Překonání státu je tak ideologickým leitmotivem marxismu, který se jeví jako leninský věčný a jako trvalý inspirativní zdroj části univerzitních a evropských politických elit.

Existenci paralelních společností velmi dobře vystihuje eufemismus používaný francouzskými médii *ztracená území republiky*. Nejnovější a hojně komentovaná francouzská kolektivní monografie editovaná Bernardem Rougierem, ředitelem Centra arabských orientálních studií na Sorbonně, pak rovnou nese název *Les territoires conquis de l'islamisme* (2020) – Dobyta území Islámem. Tyto islámské ekosystémy (Rougier, 2020) a no go zóny v evropských velkoměstech jsou dokladem toho, že imperativní Floresův požadavek na uchování kulturní identity příchozích, transnacionalizaci, konstrukty globálních polycenter a požadavky německé sociologie na denacionalizaci, jsou ideologickým koncepty rozcházejícím se s politickou a společenskou realitou. Příhodné je konstatování amerického politologa George F. Willa, že progresivismus je doktrínou vytvořenou elitami a pro elity (Will, 2019). Švédské Malmö a další evropská města jsou exemplární ukázkou, že ztracená území státu se velmi rychle stanou terénem pro soupeřící gangy vytvářející nová pravidla a lze mít seriózní pochyby, že by pro své nové obyvatele akceptovaly všechny složky občanství včetně té kulturní.

Na problematiku občanství lze nahlížet i z antropologického pohledu, který může ozřejmit příčiny konfliktu mezi původními evropskými

obyvateli a přistěhovalci z jiných částí světa s odlišnou strukturou společnosti. Podle antropologů existuje korelace mezi strukturou společnosti a typem správy a politické organizace. První společenskou formou byly primitivní rodové organizace na stupni divoštství, které se zdokonaľovaly „přes pokročilejší formy až k ustanovení politické společnosti, a podle vývojové úrovně stádia je lze rozlišit na typ *societas* a *civitas*“ (Morgan, 1954, s. 44).

Societas je prvotní rodová, jednoduchá, mechanická forma společnosti, jejíž podstatou jsou příbuzenské svazky s vysokou mírou kooperace, vzájemné podpory a solidarity. Jedinec je součástí rodiny, příbuzenstva nebo rodového klanu a jeho zájmy jsou vždy podřízeny celku. Politická věda k typu *societas* přiřazuje tribální nebo parochiální (*parochos*: kněz duchovní správce) politickou kulturu. Chybí v ní specializované politické role a funguje pouze silná pojící autorita vůdce, šamana, náčelníka, nebo krále (Almond, Verba, 1963) a typicky se vyskytuje v afrických zemích. Uspořádání typu *societas* následně implikuje určitý způsob chování vůči jiným rodinám, společnosti a jejich vůdcům (Durkheim, 2004, Harriss – White, 2003).

Civitas je naopak společnost občanského typu spojená s existencí vymezeného teritoria státu jako politické jednotky. Primární již není rodová nebo klanová příslušnost, protože každý jedinec má statut občana, který mu dává práva a povinnosti vůči státu, může po něm požadovat daně, povolát jej k vojenské službě a další povinnosti, ale zároveň mu nabízí ochranu a systém služeb (Morgan, 1954, s. 199). Lidé společnosti *civitas* nejsou rozdělení podle svého původu, ale z povahy činnosti, které se věnují a „jejich přirozeným prostředím již není to, ve kterém se narodili, nýbrž prostředí profesní. Pozice každého člena společnosti není dána skutečnou nebo fiktivní pokrevností, ale funkcí, kterou plní“ (Durkheim, 2004, s. 156).

Civitas je občanský typ společnosti charakteristický pro euro-americkou civilizaci, zatímco v některých kulturně civilizačních okruzích se stále udržuje rodový typ *societas*. Pokud lidé z typu *societas* migrují do společnosti *civitas*, vzniká společenské napětí ze střetu odlišných kultur. V evropském prostředí je občanství považováno za klíčový element moderního státu, ovšem rostoucí počet přistěhovalců v kombinaci s aplikací

některých multikulturních politik, zejména nároku na kulturní práva, logicky ztěžují vzájemnou koexistenci. V praxi nato evropské země aplikují multikulturní politiku snažící se přizpůsobit příchozím imigrantům z kultur s neexistencí západního pojetí občanství a motivují je k uchování svých kulturních vzorců chování. Vzniká paradoxní situace, kdy se imigrantům při vstupu dostane ujištění, že mohou využít všechny výhody demokratických společností, aniž by museli být její součástí. Zachovávají si pravidla soužití a kulturní vzorce chování své původní vlasti, kde převládá společnost typu *societas* a požadují, aby se na ně nevztahoval právní systém státu, ve kterém chtějí žít. Výslednou sociální realitou je, že mnohé menšiny nejsou ochotny respektovat základní občanská a lidská práva a preferují netolerantní tradice vlastních kultur, které si mají přeci ponechat.

5 Diferencované občanství a komunitarismus

Státy západní Evropy hledaly řešení v modelu diferencovaného občanství, které v praxi znamená odlišný postoj státu k rozličným etnicko-kulturním skupinám. Uplatnění diferencovaného občanství bylo historicky dáno odpovědností za přistěhovalce, které evropské státy samy aktivně motivovaly k migraci. Státy jako Francie, Nizozemí a Velká Británie iniciovaly od 50. let 20. století příchod pracovních sil pro svůj extenzivní poválečný hospodářský růst. Později také proto, že přistěhovalci byli ochotni pracovat v nekvalifikovaných a špatně placených profesích, které již nechtělo vykonávat domácí obyvatelstvo mimo jiné zabezpečené sociálním státem. Státy aktivně vytvářely podmínky pro přijetí a pobyt přistěhovalců, a to multikulturní politikou spočívající v odlišném pojetí občanských práv pro imigranty. Aplikace rozdílných práv pro jednotlivé skupiny obyvatelstva začala zpochybňovat legitimitu státu, byly kladeny zvýšené nároky na vzájemnou toleranci a stala se latentně přítomným zdrojem společenského konfliktu a hrozící destabilizace státu (Skarupská, 2008, s. 291).

Italský politolog Giovanni Sartori ve známém eseji *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci* rovnou říká, že aplikace tohoto typu multikulturní politiky vede k tendenci separovat a popření samotného pluralismu (Sartori, 2005, s. 10–12). Multikulturalismus považuje

za ideologický projekt s tím, že v demokratických režimech je „základním předpokladem občanství, které ustavuje „svobodného občana“ a zahrnuje všechny, diferencované občanství ovšem obrací rovné zahrnutí všech v nerovnou segmentaci“ (Sartori, 2005. s. 65). Společnost se nemůže dlouhodobě rozcházet v základních otázkách, zdali jediným zdrojem legitimacy výkonu násilí je stát nebo posvátný text a výrok duchovního vůdce. Zdali platí státní zákony nebo institut krevní mzdy, dětských nevěst a sexuálních styků pod státem legislativně určenou hranici. Jestli ústavně zaručená svoboda slova jako fundamentu západních demokracií umožňuje kritiku všech ideologií a náboženství, nebo jen některých pod hrozbou autocenzury, sociální degradace nebo rizika ztráty života. Pokud již dnes některé komunity trvají na svých zdrojích legitimacy, tak pokračující migrace v kombinaci s porodností naznačují, či právo nakonec bude platit. Jedná se o ukázkový příklad komunitarismu v praxi, kdy komunita využívá svého náboženství, aby se vyvázala ze společných norem. V případě Francie od základních principů republiky, jako je sekularismus, národní suverenita a demokracie. Jak se nedávno vyjádřil předseda Právního výboru francouzského Senátu François-Noël Buffet, tento typ komunitarismu zpochybňuje republiku ve všech oblastech každodenního života (L'Humanité, 2020). Přitom i jeden z předních představitelů komunitarismu a liberálního multikulturalismu Charles Taylor ve své *Politice uznání* píše, že politicky korektní soužití různých etnik vyžaduje minimálně asimilaci v oblasti akceptace ústavních principů v rámci interpretačního prostoru, který je určen politickou kulturou země (Taylor, 2001, s. 152). Je legitimní se ptát, zdali absence tohoto typu asimilace, absolutizovaný nárok na kulturní občanství a skupinová práva nemohou vést k fragmentaci společnosti, izolacionismu a rozpadu občanských společností západního světa. Překvapivě obdobný postoj z opačné části ideového spektra zaujímá britský konzervativní spisovatel a komentátor John O'Sullivan označující liberální multikulturalismus za doktrínu, podle níž se „migranti nemusejí asimilovat do kultury a zvyklostí své nové země“ a dodává politicky nekorektní výrok, že každý stát má právo chránit svou politickou komunitu a specifickou kulturní identitu (O'Sullivan, 2015). Zdá se však, že je to princip, se kterým již Evropská unie nepočítá.

Závěr

Moderní pojetí občanství a jeho složky jsou odvislé od fungování státu a společenského konsensu v základních otázkách své existence. Obtížnost spočívá v tom, jak vytvořit nutnou jednotu, aniž bude potlačena multiplicita. Je tedy otázkou, jak se dá spojit kulturní, jazykový, etnický a náboženský pluralismus se všeobecnou politickou identitou, založenou na uznání společných ústavněprávních principů.

Rozšiřování kulturních práv jako čtvrté složky občanství ve spojení s liberálním multikulturalismem a jeho imperativem, že čím bude společnost kulturně a etnicky diferencovanější tím bude stabilnější a přátelštější, je ideologií, která má potenciál rozvrátit zatím ještě funkční liberálně demokratické režimy v původním významu pojmu. Případ mnoha evropských zemí ukazuje, že společná existence odlišných kulturně civilizačních společenství na území jednoho státu přináší neřešitelné problémy a je jen málo věcí destruktivnějších než politický sen o dokonalosti (Minogue, 2010 s. 345) a tím se současný multikulturalismus s absolutizací kulturních práv jeví. Pohled akademiků žijících v postmoderních společnostech pozdního kapitalismus na to že národně státní identita je v éře globalizace irelevantní, obvykle končí za hranicemi západního světa, stejně jako předpoklad globální plurality kultur, náboženství a hodnot překračující omezenost národních států. Ty naopak nepřestávají působit a jejich vymizení je perspektivně politicky nerealistické (Müller, 2018, s. 108). Současný vývoj některých „nezápadních“ kultur vykazuje značnou dynamiku spojenou s významným ekonomickým a vojenským růstem a o povaze jejich tolerance a plurality lze mít oprávněné pochyby.

Komparativní výhodou zemí střední Evropy je převládající kritický diskurz, racionální společenské postoje a většinový konsensus ve věci migrační politiky a ideologie multikulturalismu. To vše dává možnost vyhnout se dopadům liberálního multikulturalismu a vzniku paralelních společností. Nicméně je zřejmé, že státy aplikující multikulturní politiku nebo podporující migraci jako Francie nebo Německo, jsou natolik velké, že se to bude týkat celé Evropy. To je dnes politické téma, které podle výsledků voleb mění vlády a stranická spektra v celé Evropě a téma,

které bude rozhodovat o politické budoucnosti řady zemí a v konečném důsledku celé Evropy.

Literatura:

- ALMOND, G. A., VERBA, S. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University, 1963.
- DURKHEIM, É. *Společenská dělba práce*. Brno: CVD, 2004.
- GLICK SCHILLER, N., BASCH, L., BLANC-SZANTON, C. (eds.) *Toward a Transnational Perspective on Migration. Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered. Annals of the New York Academy of Sciences*. New York: Academy of Sciences, 1992.
- GLICK SCHILLER, N. Trans migrants and Nation States: Something Old, Something New in the U.S. Immigrant Experience. In HIRSCHMAN, C., KASINITZ, P., DEWIND, J. (eds.) *The 85 Handbook of International Migration: The American Experience*. New York, NY: Russell Sage Foundation, 1999, pp. 94–119.
- HARRISS-WHITE, B. *India Working: Essays on Society and Economy*. Cambridge: University Press, 2003.
- HEYWOOD, A. *Politologie*. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2008.
- FLORES, W. V. Citizens vs. Citizenry: Undocumented Immigrants and Latino Cultural Citizenship. In FLORES, W. V., BENMAYOR, R. (eds.) *Latino Cultural Citizenship: Claiming Identity, Space, and Rights*. Boston: Beacon Press, 1997, pp. 262–263.
- JANOSKI, T. *Citizenship and Civil Society: A Framework of Rights and Obligations in Liberal, Traditional, and Social Democratic Regimes*. Cambridge: University Press, 1998.
- JEFFERSON, T. *Deklarace nezávislosti Spojených států amerických a Ústava Spojených států amerických*. Praha, Otakar II., 2000, s. 154-155.
- KELLER, J., HRUŠKA TVRDÝ, L. *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008.
- KYMLICKA, W. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press, 1995.
- KYMLICKA, W. The new debate on minority rights (and postscript). In SIMON LADEN, A., OWEN, D. (eds.) *Multiculturalism and Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 30.
- MARSHALL, T. H. *Citizenship and the Social Class*. London, 1963.
- MARX, K. *Bída filozofie*. Praha, Svoboda, 1948.
- MINOGUE, K. *The Servile Mind: How Democracy Erodes the Moral Life*. New York, London: Encounter Books, 2010.
- MORGAN, H. L. *Pravěká společnost*. Praha: Československá akademie věd, 1954.

- MÜLLER, V. Národní stát a společnost – Možnosti a meze sociologické teorie. *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 2 Studia Sociologica X*, 2018, s. 108.
- O'SULLIVAN, J. *The Myth of Multicultural Amity*. Quadrant, 1st December 2015.
- PHILLIPS, M. *The World Turned Upside Down: The Global Battle over God, Truth, and Power*. New York, London: Encounter Books, 2011.
- PIERSON, CH. *Beyond the welfare state? The new political economy of welfare*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 2007.
- PREUSS, U. K., FERRAN, R. C. *European citizenship, multiculturalism, and the state*. Baden-Baden: Nomos, 1998.
- ROUGIER, B. *Les territoires conquis de l'islamisme*. Presses Universitaires de France/Humensis, 2020.
- ROUSSEAU, J. J. *O společenské smlouvě*. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2002.
- SARTORI, G. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*. Praha, Dokořán, 2005.
- SKARUPSKÁ, H. Občanství z pohledu antropologa. In. STANĚK, A., MEZIHORÁK, F. (eds). *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha, SPHV, 2008, s. 291.
- TYLOR, C. *Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání*. Praha, Filosofia, 2001.
- WOITSCH, J. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2004.
- WALZER, M. *Interpretace a sociální kritika*. Praha: Filosofia, 2000.
- WILL, G. F. *The Conservative sensibility*. Hachette books, 2019.
- WEBER, M. *Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik, Gesamtausgabe 4*, Tübingen, 1993.
- Zdroje:
- EUROSTAT, 2020. cit. 14. 10. 2020. Dostupné: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books/-/KS-EX-20-001>.
- L'HUMANITÉ, 2020: cit. 20. 10. 2020. Dostupné: <https://www.humanite.fr/les-parlementaires-lr-veulent-modifier-la-constitution-dans-le-mouvement-695142>.

Kontakt na autora příspěvku:

doc. Mgr. Tomáš Jarmara, Ph.D.
 Katedra společenských věd
 Pedagogická fakulta Ostravské univerzity
 Fráni Šrámka 3
 709 00 Ostrava – Mariánské Hory
 e-mail: tomas.jarmara@osu.cz